

grafiske hovedkilde, Thukydids, der ganske kort behandler perioden 478–431 som en optakt til hovedemnet, den peloponnesiske krig. Uden indskrifterne var vi praktisk taget prisgivet Thukydids domme, hans udvælgelse og hans fremstillingskunst. Indskrifterne kan give et korrektiv på en række punkter.

Meiggs jonglerer virtuost med den samlede overlevering. Hvor kritisk analyse ikke slår til, vælger han den mest sandsynlige løsning: Hvad var det mest fornuftigt at gøre, eller hvad var den logiske baggrund for denne eller hin begivenhed. Således ræsonneres f. eks. s. 92 ff. vedrørende den attiske udenrigspolitik efter 460 og således accepteres Kalliasfreden s. 129 ff. Meiggs lever således i et univers, hvor begivenhederne er logisk sammenhængende, men er de det? Eller var de det i Athens storhedstid? Det er ikke sikkert, at det billede, der tegnes, er slet så nær den historiske virkelighed, som forfatteren forestiller sig.

Udgangspunktet er som regel Thukydids, og sjældent drages hans oplysninger i tvivl. Et berømt eksempel kan illustrere det. Thukydids beretter (I, 96), at den første tribut, der blev pålagt forbundsfællerne, udgjorde 460 talenter. Dette tal har længe været omdiskuteret, ikke mindst fordi ingen indskrift bekræfter så højt et tal, og det epigrafiske materiale er endda senere end stiftelsesåret, da forbundet var langt mere omfattende, end da det startede. Man kan altså forkaste Thukydids oplysning, men det vil Meiggs kun nødigt. Den banale forklaring, at tributten omfattede såvel penge som værdien af de skibe, som forbundsfællerne stillede med, forkastes, men »certain considerations intitle us to accept his figure until it is more decisively disproved«: Cypern kunne have været med fra starten, og fastsættelsen af tribut kunne have strakt sig over flere år, så flere byer var kommet med. Dette er en mulighed, men den ligger ikke Thukydids lakoniske oplysning nær.

Inden for de begrænsninger, som thema og det grundlæggende syn på kilderne afstikker, er Meiggs bog fortræffelig. Alle unormaliteter i imperiet – især hvad angår forbundsfællernes uregelmæssige indbetalinger – diskuteres, kommenteres og forklares, og såvel *Endnotes* som *Appendices* er en guldgrube af historisk og epigrafisk lærdom parret med snusfornuftig engelsk common sense. Alligevel er det ikke den endegyldige bog om Athens imperium. Der er nok for mange detaljer, for mange småbyer, hvis særlige situation skal forklares etc. Hele det epigrafiske materiale er så vanskeligt at tolke i dets fragmentariske stand, mange læsemåder er usikre, og mange vigtige tolkninger må hvile på konjekturen. Man kan næppe nå frem til en entydig tolkning, men med Meiggs som vejleder vil den interesserede (og flittige!) nå et langt stykke i retningen af at kunne danne sig en egen mening om enkelthederne.

Jens Erik Skydsgaard

Signe Isager & Mogens Herman Hansen: Attiske retstaler fra Demosthenes' tid (Demosthenes XXXII–XXXVII & LVI). Oversat med indledning og kommentar. Selskabet for historiske kilders oversættelse. Munksgaard 1972. 431 s. inkl. indices.

Mens vi praktisk taget ikke ved noget af betydning om almindelige mennesker i 5. årh.s Athen, giver de attiske retstaler fra 4. årh. et rigt facetteret billede af de

økonomiske og sociale forhold. Det er derfor meget prisværdigt, at den ærværdige serie nu har bragt 8 taler fra det demostheniske corpus, taler, der især belyser en række økonomiske transaktioner. Oversættelsen glider let og troværdig, omend den naturligvis ikke kan erstatte originalteksterne. Hver tale er forsynet med en kort kommentar, der redegør for de formelle og materielle problemer vedrørende teksten. Dette er indholdet af 2. bind (side 205–431). Bd. 1 (side 9–193) er en generel indledning til 4. årh.s handels- og retshistorie. Mogens Herman Hansen skildrer først Athens udenrigshandel. Udgangspunktet er en diskussion af byens befolkningstal, et velkendt crux i vor viden. Herefter følger en gennemgang af import og eksport, en diskussion af handelens omfang samt en afvisning af teorien om 4. årh.s krise. Handelens vilkår, skibsfarten, handelsveje og finansieringen via søhandelslån skildres i det følgende kapitel og hertil føjes naturligt en omtale af bankvæset. Side 120 tager Signe Isager fat og udreder de spegede tråde omkring bankieren Pasion, der startede som slave og endte som rig frigiven af metoikstatus. Vigtigt for Athens økonomi var, at byen selv producerede sølv til sin mønt, og vi får derfor en kort omtale af minedriften, hvorefter indledningen sluttet af med en redegørelse for de vigtigste elementer i den private proces. Til dette er knyttet flere appendices, der behandler fundsteder for attisk keramik, skattefund, epigrafisk materiale etc. Denne sammenstilling viser med al ønskelig tydelighed, at ingen kildegruppe isoleret er tilstrækkelig til at belyse Athens handelshistorie.

Der er knyttet et omfattende videnskabeligt apparat til indledningens tekst, langt mere omfattende end vi normalt finder i danske kildeudgaver. Alligevel er indledningen sine steder vel knap, og noterne indskrænker sig hyppigst til at henvise til kilderne, kun sjældnere diskuteres de. Slutningen til virkeligheden er ikke altid helt overbevisende. Retstaler er jo et meget vanskeligt kildemateriale at håndtere. Som indledningen står, rummer den mange nyttige korrektioner af vor almindelige håndbogsviden, f.eks. ved at afvise, at Athen var vineksporterende i større målestok. Alligevel kan 1. bind ikke stå alene. Sammenhængen med de oversatte taler og deres fyldigere kommentar er evident, og vi må derfor fastholde, at der netop er tale om en indledning, hvad forfatterne vel er klar over, siden de har udsendt deres arbejde på engelsk i et bind, uden de oversatte taler, men med kommentarerne hertil. Vi må således stadig savne en tilfredsstillende økonomisk historie for Athens vedkommende. Hvad vi har her, er en god kildesamling, og læseren bør flittigt benytte noteapparatet for derved selv at danne sig et indtryk af de spinkle kildeudsagn, hvorpå Athens økonomiske historie i 4. århundrede hviler.

Jens Erik Skydsgaard